

СОЦІОЛОГІЧНІ НАУ-

УДК316.242+141.333

Халамендик В.Б.,
доктор філософських наук, професор кафедри соціології
Національний технічний університет України "КПІ"
(Україна, Київ), vkhalamey@ukr.net

СОЦІАЛЬНИЙ ОРГАНІЗМ З ТОЧКИ ЗОРУ СОЦІОЛОГІЇ ТА АНТРОПОСОФІЇ

З точки зору соціології розглянуто аналогію між біологічним організмом людини та соціальним організмом. З позиції антропософії проаналізовано сутність здорового соціального організму, де економічна, правова та духовна сфери вільно розвиваються зі своїх власних основ і кожна людина, з її індивідуальною обдарованістю, духовними і матеріальними потребами, вступаючи в правовідносини з іншими людьми, свідомою соціальною діяльністю здійснює живий зв'язок цих трьох сфер.

Ключові слова: соціальний організм, духовність, Рудольф Штайнер.

*...Не минуле ми маємо вносити в майбутнє, а нові імпульси.
Р.Штайнер.*

До аналогій між біологічним та соціальним організмами звертались не лише соціологи. Порівнював соціальний організм з людським і німецький філософ Рудольф Штайнер (1961-1925), наголошуючи на тому, що його власне порівняння з точки зору антропософії – це допомога людському розуму правильно розпізнати шлях до оздоровлення соціального організму. Підійти до соціального організму у його своєрідності, дослідити його власні закони життя об'єктивно, пам'ятаючи про найбільшу цінність суспільства – людину – таке завдання має бути у сучасних дослідників. Слова Р.Штайнера, сказані сто років тому, актуальні і досі: тепер прийшов той час, коли із лиха має народитись усвідомлення. Потрібна воля, спрямована на створення нового, життєздатного соціального організму [4, с. 139].

Спираючись на досвід представників соціологічного напрямку, які розглядали суспільство як живий організм, та духовну науку антропософію, ставимо за мету визначити в даній публікації можливості оздоровлення сучасного соціального організму.

Після публікації О.Контом "Курсу позитивної філософії" (1830-1842), соціологія здобула своє власне ім'я та систему. О.Конт визначив її як узагальнюючу науку про соціальний порядок та соціальний прогрес і відповідно до цього поділив на соціальну статистику, яка розкриває взаємовідносини між соціальними інститутами і соціальну динаміку, яка сприяє реформам і допомагає досліджувати природні зміни, що відбуваються внаслідок розпаду або перебудови соціальних структур. Глобальною метою соціології, з точки зору О.Конта, є наукове зображення майбутнього суспільства, що об'єднує все людство. Для досягнення цієї мети необхідно вивчати минулі та існуючі нині суспільні організми. В суспільстві, вважав дослідник, як в живому організмі, частини гармонійно узгоджені між собою. У цьому розумінні соціологія та біологія мають спільну рису.

Теза О.Конта про необхідність використання в соціології порівняльного методу була прийнята представ-

никами органіцизму – популярного в XIX столітті напрямку натуралістичної соціології, започаткованого відомим англійським філософом та соціологом Гербертом Спенсером (1820-1903). В його основі – ідея пошуку аналогії, а в деяких науковців і повного отождоження (органіцизм) суспільства з організмом людини. Представники органістичної школи (Альберт Шеффле, Альфред Еспінас, Рене Вормс та інші) в соціології пояснювали соціальне життя біологічними закономірностями, виявляючи спільні загальні закономірності розвитку природи та суспільства.

В нашому тілі, вважав Г.Спенсер, кожен орган – мозок, серце, шлунок та інші – виконує специфічну функцію в процесі підтримки життя. Пов'язані між собою, вони діють самостійно. Якщо один орган припиняє функціонування або діє недостатньо, організм не може функціонувати нормально і, можливо, повністю перестає діяти. В соціології поширення органістичних ідей було пов'язане зі значними успіхами біологічної науки, хоча ці аналогії мають давнє походження. Вони зустрічаються в працях давньогрецьких філософів (Платон). Латинські вирази "тіло" (corpus), "голова" (caput), "члени" (membra) та подібні до них використовували у давньоримській політичній літературі стосовно держави та суспільства. До цієї категорії виразів належать і такі, як "органи влади", "організація держави" та інші.

Виходячи з ідеї про суспільство як організм, Г.Спенсер звертав увагу на низку схожих рис між соціальним і біологічним організмами (праця "Синтетична філософія", розділ "Підстави соціології"), а саме – зростання і збільшення в обсязі, ускладнення структури, диференціація структури і функцій, зв'язок між елементами певними системами відносин, можливість автономного існування окремих складових у тому випадку, коли життя цілого порушується. Як і біологічний організм, суспільство має три системи органів:

- 1) "систему підтримки", яка забезпечує живому організмові харчування, а суспільству виробництво;
- 2) "розподільчу систему", яка є системою засвоєння поживних речовин в живому організмі, а в суспільному – системою поділу праці та розподілу продуктів;
- 3) "регулятивну систему", яка в живому організмі є нервовою системою, а в суспільстві – системою держави і права.

Проте між біологічним та соціальним організмами Г.Спенсер бачив істотну різницю: в організмі людини елементи підпорядковані цілому й існують для нього, тоді як суспільство існує для блага своїх окремих індивідів; в організмі людини органи локалізовані у просторі, з'єднані в ціле, а індивіди в суспільстві є динамічними, рухливими, незалежними і вільними, просторово автономними; кооперація суспільних елементів здійснюється за допомогою символічної комунікації (мова, звичаї, традиції тощо), чого немає у біологічному організмі; почуття живого організму концентруються, а в суспіль-

ному відбувається розсіювання цих почуттів, оскільки кожен індивід здатен почувати і відчувати так само, як і інші [2].

Порівнюючи органічний структурно-функціональний підхід з теоріями, що розглядали суспільство як продукт згоди між індивідами, необхідно констатувати, що його вивчення – це безумовно крок уперед. Але відбулася підміна конкретно-історичних соціальних явищ довільними аналогіями, а соціальних закономірностей – біологічними. Такі соціальні явища, як приміром, конфлікти, оголошувалися “хворобами організму”.

Далі, пояснення світу людини через світ живої природи, а також найглибше знання соціальних закономірностей, не може розкрити закономірностей біологічних і навпаки. Механічне перенесення законів біології на суспільство та поверхові аналогії майже нічого не дають для наукового розуміння суспільства, особливо його законів.

І, нарешті, орієнтація на еволюцію та відносно сталі закони біологічного світу виключили, по суті, будь-які спроби дослідження перспектив розвитку суспільства, не орієнтуючи дослідження на майбутнє. Хоча дослідники мають вносити в майбутнє нові імпульси, саме цією думкою ми розпочали дану публікацію.

Р.Штайнер наголошував на необхідності того, щоб людина, розглядаючи життя біологічного організму, навчилася розрізняти в ньому принципи його життєздатності як через безпосереднє сприйняття, так і в мисленні. І далі, цей спосіб сприймання могла би застосувати до соціального організму. Життя – це плінність. І той, хто хоче йти разом з ним, повинен в своєму мисленні і сприйнятті пристосовуватись до цієї характерної плінності. Соціальні завдання можуть бути досягнуті лише таким мисленням [4, с.32].

Отже, найскладніший біологічний організм – це організм людини. Його будова – це три спільно діючі системи, кожна з яких має відносну самостійність.

Перша система або організація охоплює життя нервів і органів чуття. Центр нервової діяльності і органів чуття Р.Штайнер називає головним організмом людини.

Друга – це грудна, ритмічна система, або система циркуляції. Їй належить все, що пов'язане з диханням і кровообігом, все ритмічне, що відбувається в людському організмі.

Третя – система органів і функцій, пов'язаних з обміном речовин та кінцівками.

Взаємодія трьох систем, органічно узгоджених між собою, і є тим, що сприяє здоровій життєдіяльності людського організму. Зазначимо, що йдеться не про просторово розмежовані частини тіла, а про розмежування їх функцій. Про “головну” систему можна говорити лише настільки, наскільки життєдіяльність нервової системи і органів чуття зосереджена більшою мірою в голові. Зрозуміло, що в голові проявляється життєдіяльність ритмічної системи і системи обміну речовин так само, як і в інших членах тіла проявляє себе діяльність органів чуття і нервів. Але ці три види діяльності за своєю сутністю чітко розділені. Кожна з цих систем має відносну самостійність, оскільки абсолютної централізації в людському організмі не існує і кожна система має свої особливості, тільки такі, що належать їй, зв'язки із зовнішнім середовищем. Головна система здійснює ці

зв'язки через органи чуття, система циркуляції – через дихання, а система обміну – через органи харчування і руху.

Такий погляд на сутність людського організму та інтуїтивна уява про те, що потрібно для його блага, має поступово змінювати свідомість не лише фахівців-вчених, а й громадян, які є учасниками життя суспільства. Здорова життєдіяльність загалом потребує закономірного розвитку мислення, почуттів і волікожної людини і сприйняття нею соціального організму як трьох галузей або систем, що мають відносну самостійність.

Перша галузь – господарське життя, яке є важливим і очевидним, оскільки у зв'язку з розвитком техніки і капіталістичного виробництва саме економіка глибоко проникла в людське суспільство і панує над всім іншим. Економічне життя має бути самостійним, незалежним членом всередині соціального організму, таким же самостійним, як відносно самостійною є нервова система і органи чуття в організмі людини. Економічна сфера має справу з тим, що належить до виробництва, обміну і споживання товарів.

Друга – галузь публічного права, політичне життя, все те, що в контексті понять про правову державу можна назвати галуззю державних стосунків. Йдеться про людські основи відносин між людьми. Для правильного розуміння потрібності соціального організму надзвичайно важливо з'ясувати різницю між правовою системою (що має справу з чисто людськими стосунками, з відносинами людини до людини) і системою економіки (що має справу лише з виробництвом, обігом і споживанням товарів). Розділення економічного та політико-правового життя є надзвичайно важливим, подібно до того, як в природному організмі людини функція легень розмежована від функцій нервової системи і органів чуття.

Третьою системою є все те, що має стосунок до духовного життя людей, а точніше – все те, що ґрунтується на природжених здібностях окремих людських індивідумів, все, що має бути включено в соціальний організм як індивідуальні – духовні і фізичні – здібності окремих людей. Зважаючи на досвід життя, стосовно духовної галузі, соціальною необхідністю епохи є принцип вільного самоуправління. Відчувати і знати про те, що дійсно мені потрібно, можу лише я сама. І, відповідно, я мушу самостійно визначати свою діяльність, базуючись на власному розумінні навколишнього життя в цілому.

Якщо економічна система має справу з усім, чого людина потребує для матеріального зв'язку зі світом, а політико-правова – з усім, що повинно входити в соціальний організм для взаємних відносин між людьми, то третя система має справу з тим, що виникає із індивідуальних здібностей людей і що має включатися в соціальний організм саме на цьому ґрунті – виходячи з окремої людської індивідуальності.

Нині стосовно живої соціальної реальності ми нагадуємо дослідників природи, яких довго навчали в музеях (з чучелами та гербаріями), а потім виштовхнули на природу. Остання виявилася набагато складнішою. Тут немає чучел, тут все рухається, має розвиток і перевтілення. Не дає себе розглянути і помацати. Дратує тим, що поводить не по музейному. Страх перед живим, відсутність мужності і довіри до “плінності” життя – це

прояв матеріалізму, що проник в душу. Він примушує ставитися до слів про духовну основу світу як до абстрактних понять. В очах матеріаліста вчення про соціальний організм з точки зору його трьох систем виглядає як ідеологія, чергова абстракція. Адаже багатолітня система виховання і освіти в дусі матеріалізму привчила людину за словами бачити лише абстрактні вигадки інтелекту, а не дійсно існуючі духовні реальності. Лише визнавши існування духовного життя, ми отримаємо основу для розвитку ідей, що ведуть до правильного розуміння соціального руху нашої епохи.

Людство переживає історичну кризу. В соціальних катастрофах сьогодення пробивається новий соціальний ідеал. Ілюзія того, що суспільство може відродитися просто через вивільнення економіки, розвіюється. Натомість приходить усвідомлення необхідності і важливості інших сфер – права та духовності. Духовні та інші цінності мають не менший вплив на суспільні зміни, ніж економічні фактори – вважали німецькі соціологи Фердинанд Тенніс (1855-1936) та Макс Вебер (1864-1920). На думку М.Вебера, культурні ідеї та цінності допомагають формувати суспільство і значною мірою визначають наші індивідуальні вчинки.

Для подолання кризи необхідним є, аби в кожній окремій людині виникали і розвивались здорові відчуття, і щоб вони стимулювались всією системою виховання та освіти. Які відчуття є здоровими? Сьогодні неможливо лише мислити про світ. Сьогодні є потреба поступового переходу мислення усвітовідчуття, оскільки з відчуттів виникають імпульси до реформ, до подальшої роботи. Нові імпульси розвитку наповнюють людське життя. Відтепер людинамать навчилися здоровому відчуттю того, як мають діяти сили соціального організму задля його життєздатності.

Для людини, її душевного життя важливою є потреба внутрішньої сили, яка може дати їй почуття людської гідності. Середньовічний ремісник брав це почуття зі своєї професії. Він був пов'язаним зі своїм фахом як людина. І завдяки цьому зв'язку, його власне життя в суспільстві уявлялось йому життям, гідним людини, адже в своїй праці він міг бачити реалізацію того, ким він хотів бути як "людина". Капіталізм як суспільство тотального відчуження і самовідчуження в масовому порядку робить не людей, а "відчужені автомати", що втратили здатність до любові (Е.Фромм). Відбулося кардинальне порушення органічності усіх складових людської життєдіяльності, втрачено надійні, усталені, освячені традицією, раціонально вивірені життєво значимі орієнтири в усьому універсумі людського буття: на рівні соціальних структур, культури, окремого індивіду, його мислення, системи цінностей та уподобань, моральних імперативів, психічного здоров'я тощо. В умовах капіталізму людина може усвідомити свою цінність як людини, лише знаходячи опору всередині себе, у своєму внутрішньому світі.

Останні події в Україні свідчать про зміни, що відбулися і відбуваються в українському суспільстві і в свідомості людей. Рух, що виникає із глибоких імпульсів даної історичної епохи, коріниться в духовній реальності світу і відповідає запитам внутрішнього душевного життя людини народжує силу, здатну дати розвиток соціальному руху сучасності. Дослідники назвали події зими 2013-2014 років в Україні "Революцією гід-

ності". Це цілком закономірно, адже людина завжди має потребу в такому духовному житті, з якого може виходити сила, що повідомляє людським душам почуття людської гідності. Пригадуються слова Ліни Костенко: "Було нам важко і було нам зле. / І західно, і східно. / Було безвихідно. Але / нам не було негідно".

Сьогодні економічні відносини впливають на всі галузі людського життя. Дві інші системи громадського життя (політико-правова і духовна) не розвинуті з такою природністю і не включені в цілісний громадський організм на основі своїх власних, властивих їм закономірностей. Для їх здорового розвитку необхідно, щоб під впливом тих нових соціально позитивних почуттів і сприймань кожна людина на тому місці, яке вона посідає в суспільстві, взялася б за соціальне розмежування і активізацію трьох галузей. Це є потреба часу, оскільки кожна людина має своє особливе завдання в соціальному житті нашої епохи і найближчого майбутнього.

Отже, враховуючи сказане вище, доходимо висновків.

Перше. Спільні та відмінні риси між соціальним та людським організмом визначали соціологи і філософи. Але спроби були суто матеріалістичного характеру. Для здорової життєдіяльності соціального організму необхідним (поряд з економічною та правовою галузями) є потреба в існуванні автономної сфери духовного життя, незалежної від економіки та держави.

Друге. Для успішних соціальних перетворень необхідним є радикальне розділення економічної та правової (політичної) сфер. Тенденція до звільнення всієї господарчої діяльності з галузі політико-державних відносин дозволить цим сферам, спираючись на притаманні їм власні основи, знайти найкращі способи і призначення своїх законодавців і управлінців. Одночасно має бути розповсюджено ініціативу створення нових громадських організацій в дусі наміченого перетворення всього соціального життя.

Третє. На все, що відбувається в економіці та правовому житті суспільства, мають вплив сили індивідуальної обдарованості окремих людей. Ця галузь охоплює всі людські діяння, що служать соціальному організмові – від високих духовних досягнень до найпростішої фізичної праці, що виконується завдяки тим чи іншим фізичним здібностям людини. Все, що виходить з цього джерела, має включатися в соціальний організм особливим способом – від володіння до буття (Е.Фромм). Застосування індивідуальних здібностей людини має бути наповнено імпульсами, що виходять лише з самих здібностей людини з одного боку та з вільного сприйняття іншими людьми їх результатів, – з другого. У цьому сенсі варто згадати, що індивідуальна свобода була і залишається вищою цінністю. Кожній людині має бути надано повну свободу діяльності, з тим, аби вона не порушила такої ж свободи іншої людини (Г.Спенсер).

Четверте. Для оздоровлення соціального організму в цілому необхідно усвідомити і здійснити соціальний устрій суспільства, в якому три сфери громадського життя – економічна, правова і духовна – розвиваються і діють незалежно, водночас будучи єдиним цілим аналогічно тому, як в людині три системи – головна, ритмічна і система обміну речовин, – існуючи достатньою мірою незалежно, але і узгоджено, створюють єдиний

організм. Так само, як розвиток кожної людини залежить від того, наскільки вільно і гармонійно діють три названі системи її організму, так і розвиток соціального організму визначається тим, наскільки вільно взаємодіють його економічна, державно-правова і духовна сфери. І лише така вільна взаємодія дає змогу обом організаціям – людині і спільноті – бути живими і здатними до постійного розвитку і удосконалення.

Список використаних джерел

- Смелзер Н. Социология: пер. с англ. – М.: Феникс, 1998. – 688с.
- Спенсер Герберт. Синтетическая философия: пер. с англ. –К.: Ника-Центр, 1997. – 512 с.
- Штайнер Р. Как может быть преодолён душевный разлад человека современности? Лекция в Цюрихе 10 октября 1916 года. / О главных задачах нашей эпохи. – М., 2002. – С. 7-40.
- Штайнер Р. Сущность социального вопроса в жизненных необходимости настоящего и будущего. Пер. с нем. М.Н.Жемчужниковой. – Калуга: “Духовное познание”, 1992. – 142 с.

References

- Smelser N. Sociology. – М.: Phoenix, 1998. – 688 p.
- Spencer Herbert. Synthetic Philosophy. – К.: Nika-Centre, 1997. – 512 p.
- Steiner R. How Can the Destitution of Soul in Modern Times Be Overcome? A Lecture given by Rudolf Steiner in Zurich, October 10th, 1916. / On the main problems of our epoch. М., 2002. – pp. 7-40.
- Steiner R. Basic Issues of the Social Question. – Kaluga: “Spiritual Knowledge”, 1992. – 142 p.

Khalamendyk V.B., professor of the Department of Sociology, National Technical University of Ukraine “KPI” (Ukraine, Kiev), vkhalamey@ukr.net

Social organism: the viewpoints of sociology and anthroposophy

An analogy between biological human organism and social organism has been considered from viewpoints of sociologists. The essence of a healthy social organism where the economic, law, and spiritual sphere are developing in freedom from their own grounds has been analyzed from the standpoint of anthroposophy. Every person with his individual talent and material needs entering into relationships with the others performs live link among these three areas by having conscious social activity.

Keywords: social organism, spirituality, Rudolf Steiner.

Халамендык В.Б., доктор философских наук, профессор кафедры социологии, Национальный технический университет Украины “КПИ” (Украина, Киев), vkhalamey@ukr.net

Социальный организм с точки зрения социологии и антропософии

С точки зрения социологии рассмотрена аналогия между биологическим организмом человека и социальным организмом. С позиции антропософии проанализированы сущность здорового социального организма, где экономическая, правовая и духовная сферы свободно развиваются из своих собственных оснований, и каждый человек, с его индивидуальной одаренностью и материальными потребностями, вступая в правоотношения с другими людьми, сознательной социальной деятельностью осуществляет живую связь этих трех сфер.

Ключевые слова: социальный организм, духовность, Рудольф Штайнер.

* * *

УДК 316.354/351.354

Димитров В. Ю., кандидат философських наук, старший викладач кафедри соціології Національного технічного університету України “КПІ” (Україна, Київ), vladislav.dimitroff@gmail.com

СОЦІОЛОГІЯ УПРАВЛІННЯ У ВИМІРАХ МИНУЛОГО

Управління, з'явившись як відповідь на суспільну потребу в упорядкуванні буття соціуму, пройшло довгий шлях від периферійності та неусвідомленості до набуття ним статусу наукового знання. Спонтанні і хаотичні відкриття в цій галузі соціальної дії, які характерні для донаукового періоду, заклали основи сучасного розуміння соціології управління як зрілої наукової дисципліни з усіма атрибутивними ознаками.

Ключові слова: соціологія управління, дискурс, історія управління, ієрархія, влада.

Соціальний інститут управління за великим рахунком існує стільки ж, скільки існує людське суспільство та суспільне життя як відповідь на необхідність його упорядкування. Фундаментальні категорії управління, такі, як ієрархія, влада, авторитет, вплив, панування тощо, завдяки яким можна описати відносини у соціумі, мають універсальний характер і діють на будь-якому етапі розвитку суспільства, не втрачаючи своєї актуальності протягом тисячоліть. Вже в працях видатних мислителів давнини, які ставили питання про природу суспільних відносин, соціального ладу, мистецтво управління державою та міжособистісними стосунками в системі об'єкт – суб'єкт управління посідає значне місце. Зміст цих категорій, попри часові, національні, ментальні, географічні відмінності, залишався по суті незмінним, тобто ними описувалися головні, ключові моменти в управлінській діяльності.

Метою статті не є детальний розгляд етапів розвитку управлінської думки та творчого доробку персоналії, які приклалися до цього процесу, а спроба бодай побіжно простежити цей складний і довготривалий шлях. Зазначимо принагідно, що всі видатні філософи, мислителі, дослідники соціальних структур і відносин, розглядаючи проблеми суспільного устрою, так чи так піднімали в своїх працях питання ефективного управління в людських спільнотах.

Еволюція теорії управління тісно пов'язана з еволюцією суспільства і відповідає основним історичним етапам кардинальних змін у суспільному устрої (тому, що в марксизмі носить назву суспільно-економічних формацій, а в працях М. Данилевського, О. Шпенглера, А. Тойнбі та інших – цивілізаційних утворень, локальних культур, типів суспільства тощо). Але за будь-яких соціально-економічних умов універсальний характер управління знаходив прояв у трьох найважливіших сферах суспільного життя – у соціальній як вираз необхідності встановлення порядку у групах та спільнотах, в економічній як реалізації потреби у необхідності у виробництві і розподілі ресурсів та у захисній як прояв оборони від зовнішніх і внутрішніх ворогів та ризиків і загроз довкілля.

Радикальні зміни в еволюції управління, які співпадали з глибинними змінами в бутті соціуму, перетворювали цей процес на революційний, в фаховій літературі отримав назву управлінських революцій. Загалом же еволюція управлінської думки свідчить про те, що відкриття в цій галузі від випадкових, спонтанних і досить неочікуваних з часом стають все більш системними і усвідомленими, відбувається їх подальше накопичення, що, зрештою, свідчить про якісний перехід управлінської думки на новий, методологічно забезпечений і теоретично обґрунтований рівень [1].

Антична Греція, яка багато в чому запозичила досвід давніх цивілізацій, зокрема, Єгипту, стала своєрідною колицкою сучасної управлінської думки, адже, подібно до того, як в давньогрецькій філософії містяться зародки всіх подальших філософських течій (К. Маркс, Б. Расел), так і в управлінських тенденціях античної цивілізації приховані не лише методики господарювання та оптимального його упорядкування, а й значна кількість понять і категорій, якими оперують сучасні